

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ МОРФЕМА, СЛОВО ТА СЛОВОФОРМА В АСПЕКТІ ФОНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У запропонованій статті розглядаються теоретичні аспекти визначень понять морфема, слова та словоформи в контексті фонологічних досліджень. Доступна авторів вітчизняна та зарубіжна лінгвістична література з цього питання неосяжна. У статті проаналізовано загальний напрям розвитку тенденцій морфологічної, морфонологічної і фонологічної теорій, дотичних до дослідження фонемної структури словоформ готської мови на сегментному рівні та на рівні первинних фонологічних одиниць; виявлено прийнятні критерії для визначень понять морфема, слово та словоформа для здійснення дослідження фонемної структури словоформ готської мови на фонемному та субфонемному рівнях. Об'єктивним критерієм, який відрізняє морфему від значущих одиниць вищих рангів, є її мінімальність, елементарність, неподільність на менші значущі відрізки, яким можна було б надати статус морфем. Спільним у розглянутих концепціях є те, що морфема наділена значенням або певною матеріальною, реальною, формальною або граматичною функцією у структурі мови. Однією з причини відсутності загального задовільного визначення слова для всіх мов є розрізнення мов у типологічному відношенні. Розглянуто такі критерії до визначення поняття слово: семантичний критерій; критерій роздільності (окремоті), замінюваності та заміщуваності; критерій фонетико-фонологічної ідентичності; критерій когезії. Словоформі притаманна певна внутрішня єдність, внутрішня зв'язність, ідіоматизованість, яка виявляється у властивостях означуваного, означального і синтактики мовних знаків, які входять до структури цих словоформ: у рамках означуваного – семантична зв'язність; в рамках означального – звукова (фонемна) зв'язність словоформи; в рамках синтактики – синтаксична зв'язність словоформи; в рамках цілої словоформи – морфологічна зв'язність: словоформа може характеризуватися наявністю словозмінних афіксів (префіксів на початку словоформи, суфіксів – у кінці словоформи, циркумфіксів – “обіймають” словоформу з обидвох сторін.

Ключові слова: морфема, слово, словоформа, фонемна структура, фонемний рівень, субфонемний рівень

Park S. Interrelation of the notions morpheme, word and word-form in the context of phonological studies. The proposed article discusses theoretical aspects in the definitions of such concepts, as the morpheme, the word and the word-form in the context of phonological studies. Available to the author domestic and foreign linguistic literature on this issue is immense. In the article general directions and tendencies of morphological, morphonological and phonological theories concerning the phonemic structure of Gothic word forms at segmental level and at the level of primary phonological units are analyzed; acceptable criteria for definitions of the morpheme, the word, and the word-form for the study of phonological structure of Gothic word-forms at phonemic and sub-phonemic levels were found. The objective criterion that distinguishes the morpheme from the meaningful units of higher ranks is its minimality, elementariness, indivisibility into smaller meaningful segments, which could be given the status of the morpheme. Common in the concepts under consideration is that the morpheme is endowed with a meaning, or a certain material, real, formal, or grammatical function in the structure of language. One of the reasons for the lack of a generally satisfactory definition of the word for all languages is the typological diversity of languages. The following criteria for defining the word are considered: semantic criterion; the criterion of separability, substitutability, replaceability; the phonetic-phonological identity criterion; the criterion of cohesion. The word-form is characterized by a certain inherent unity, intrinsic connectivity, idiomatycity, which is manifested in the properties of the signifier, signified and syntactics of linguistic signs that are part of the structure of these word-forms: within the signified - semantic connectivity of the word-form; within the signifier - the sound (phonemic) connectivity of the word-form; within syntactics - syntactic connectivity of the word-form; within the whole word-form - morphological connectivity: the word-form can be characterized by the presence of word-forming affixes (prefixes at the beginning of the word-form, suffixes - at the end of the word-form, circumfixes that "embrace" the word-form - on both sides).

Key-words: the morpheme, the word, the word-form, phonemic structure, phonemic level, subphonemic level

Дослідження фонемної структури словоформ будь-якої мови, у тому числі й готської, передбачає, окрім встановлення системи фонем і системи фонематичних опозицій будь-якої мови, виявлення закономірностей у моделях побудови лінгвістичних одиниць вищих ієрархічних рівнів, відтворення механізмів обмеження у синтагматиці класів фонем і окремих фонем, а також і розкриття чинників, що спричиняють заборони, які накладаються тією чи іншою мовою, на сполучуваність фонем у межах морфем, слів та словоформ. Для здійснення дослідження в галузі структурної фонології необхідно визначитися зі співвідношенням понять морфема, слово та словоформа.

Актуальність дослідження визначається загальною спрямованістю сучасних фонологічних, морфонологічних і морфологічних студій на вивчення проблеми функціонування системи фонем і системи фонематичних опозицій у межах морфем, слова та словоформи, що передбачає певний рівень формалізації дослідницьких процедур.

Теоретична нечіткість і термінологічна невизначеність понять морфема, слово та словоформа для здійснення фонологічних (синхронічних та діахронічних) досліджень структури одиниць вищих рівнів мовної ієрархії зумовлюють необхідність дослідження наявної вітчизняної та зарубіжної лінгвістичної літератури з метою випрацювання логічно обґрунтованих і теоретично несуперечливих визначень вказаних мовних одиниць.

Об'єктом дослідження є доступна авторові вітчизняна і зарубіжна наукова література (монографії, дисертації, статті, нариси, курси лекцій, матеріали наукових форумів та ін.) з морфології, морфонології та лексичної фонології.

Предметом дослідження є аналіз морфологічних, морфонологічних і фонологічних теорій і концепцій, що знайшли своє висвітлення у працях вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл і окремих мовознавців.

Поставлена мета передбачає необхідність вирішення таких завдань: охарактеризувати загальний напрям розвитку тенденцій морфологічної, морфонологічної і фонологічної теорій, дотичних до дослідження фонемної структури словоформ готської мови на сегментному рівні та на рівні первинних фонологічних одиниць; виявити прийнятні критерії для визначень понять морфема, слово та словоформа для здійснення дослідження фонемної структури словоформ готської мови.

До сьогоднішнього дня у тлумаченні термінів морфема, слово та словоформа і понять, які за ними стоять, серед лінгвістів немає спільної думки. Першим таким терміном є широко вживаний у граматиках різних мов термін морфема. Уперше поняття морфема в лінгвістичний обіг увів І. О. Бодуен де Куртене у 80-х роках ХІХ століття, охарактеризувавши морфему як узагальнене поняття для всіх значущих, морфологічно виокремлюваних компонентів слова, тобто для коренів, афіксів і флексій. «Термін «морфема», – писав І. О. Бодуен де Куртене, – є родовим, об'єднувальним для окремих видових понять на кшталт корінь, префікс, суфікс, закінчення і т. п.». До цього слід додати, що у бодуенівське розуміння морфема входить ще одна ознака: морфема не просто значуща частина слова, а мінімальна значуща частина слова, і що подальше членування морфема на значущі відрізки неможливе. У зв'язку з притаманним Бодуену психологізмом, він сформулював це так: «Морфема – далі неподільний, далі нерозкладний морфологічний елемент мовного мислення». Допускав мовознавець й існування одноморфемних слів, напр., заперечення *ne*, але ідея одноморфемних слів у бодуенівській теорії не отримала розвитку. [Бодуэн де Куртене 2004, с. 197–198, 50–51; Маслов 2004, с. 666].

Ще за часів життя Бодуена лінгвістичний зміст терміну морфема піддавався певним змінам. Так, у «Загальному курсі російської граматики. З університетських читань» В. О. Богородицький, користуючись бодуенівським терміном морфема, знімає другу ознаку морфема – її мінімальність, смислово неподільність на менші відрізки, оскільки разом з кореневими та афіксальними морфемами мовознавець називає основу слова та твірну основу [Богородицкий, 1935, с. 91]. Немає ніякої згадки про мінімальність морфема і в працях Н. М. Шанського [Шанский, 1959, с. 60. 108-109]. А представники Празького лінгвістичного гуртка дають таке стандартне визначення: «Морфема – морфологічна одиниця, яку неможливо розкласти на дрібніші морфологічні одиниці, тобто частина слова, котра в цілому ряді слів має одну й ту ж формальну функцію, і яку неможливо розкласти на дрібніші частини, що мають ці властивості» [Вахек 1964, с. 121]. На думку Ю. С. Маслова, заміна «значення морфема» на «формальну функцію» усуває трудність, пов'язану з існуванням «асемантичних морфем» на кшталт з'єднувальних морфем у складних словах. Лінгвіст пропонує для визначення морфема говорити про її «смислову або структурну функцію» (смислову – для більшості випадків, а структурну – для асемантичних морфем) [Маслов 2004, с. 668].

Подальшого розвитку набуває бодуенівська ідея про існування одноморфемних слів як продовження думки Бодуена про морфему як мінімальну значущу одиницю [Реформатский 1996, с. 35; Смирницкий 1956, с. 50]. За такого трактування морфема

перестає бути частиною слова, а стає елементом мови, і входить до одного ряду з такими фундаментальними одиницями мови, як фонема, слово, речення. Включення до числа морфем разом з частинами слів і цілих слів характерно також і для дескриптивістів, хоча ними постійно вносилися зміни в поняття морфеми [Глісон 1959, с. 194; Bazell 1962, р. 132-142; Harris 1942, р. 169-180; Hockett 1947, р. 321-343; Hockett 1961, р. 29-53; Householder 1959, р. 231-239; Matthews, 1991; Saporta 1956, р. 9-14; Koutsoudas 1963].

Таким чином, найкращим об'єктивним критерієм, який відрізняє морфему від значущих одиниць вищих рангів, є її мінімальність, елементарність, неподільність на менші значущі відрізки, яким можна було б надати статус морфем. Спільним у розглянутих концепціях є те, що морфема наділена смислом, значенням або певною матеріальною, реальною, формальною або граматичною функцією у структурі мови. Тут може виникнути протиріччя, пов'язане з тим, що для багатьох лінгвістів морфема – значущий відрізок звучання, який лінійно виділяється в потоці мовлення, і з поняттям Бодуена про нульову морфему. На думку Маслова Ю. С., це вдавене протиріччя, оскільки нульова морфема відрізняється від усіх інших морфем так само, як нуль від усіх інших величин, нульова морфема є також «відрізком звучання», тільки таким, якого не вистачає, який відсутній.

Не порушують принципу лінійної виділимості морфем у потоці мовлення окремі випадки так званого «взаємопроникнення» морфем при гаплогії (випадінні або спрощенні звукового складу слова внаслідок дисимілятивного випадіння одного з двох сусідніх близьких за звучанням складів, порівн., напр. див. англ. *Anglaland* і сучасн. англ. *England*) або при фузії (злиття сусідніх звуків, які належать двом різним морфемам, в один; порівн., напр., саме слово лат. *fusio*; у ньому з'єднані корінь *fu(n)d-* і суфікс *-tio*, *-d* і *t* накладаються один на одного і дають *-s-*, через яке проходить морфемна межа (відрізок *fu-* належить кореню, а *-io* суффіксу) [Маслов 2004, с. 671]. Тут варто та необхідно зазначити розбіжність у трактуванні фузії Ю. С. Масловим і Е. Сепіром [Сэпир 1934, с. 102-105], А. Мартіне [Мартіне 2004, с. 107; Martinet 1980, р. 101] та О. О. Реформатським [Реформатский 1987, с. 52-76].

На відміну від І. О. Бодуена де Куртене, Е. Сепіра, А. Мартіне, О. О. Реформатського, зовсім в іншому смислі вживають термін «морфема» Ж. Вандрієс, М. Я. Калинович, Л. Єльмслєв, Л. А. Булаховський.

Ж. Вандрієс вважає, що «морфеми – мовні елементи, які виражають відношення між ідеями», і виключає зі складу морфем такі, які мають «матеріальне, реальне» значення, і які «виражають ідеї». Ці морфеми Ж. Вандрієс називає «семантемами», які є завжди звуком або комплексом звуків, відрізком звучання, що лінійно виділяється в потоці мовлення. До числа морфем разом з афіксами він відносить службові слова, нульові морфеми, а також «внутрішню флексію, наголос, інтонацію та порядок семантем у фразі» [Вандриес 1937, с. 76-77, 345-346, 77-82]. Морфема також може бути звуком або комплексом звуків, відрізком, який виділяється в потоці мовлення, але на відміну від семантеми, може не мати «самостійного існування і потрібен аналіз слова, щоб її (морфему) знайти», тобто може не мати лінійного виділення в потоці мовлення.

М. Я. Калинович вважає, що семантеми «передають основну ідею уявлення», а морфеми «позначають відомі відтінки цього уявлення або відношення між уявленнями». До морфем мовознавець відносить також редуплікацію та інкорпорацію [Калинович 1940, с. 80]. Л. А. Булаховський ототожнює семантему з основою [Булаховський 1955, с. 157-158].

Таким чином, принцип лінійного виділення морфеми, який є обов'язковим у концепції І. О. Бодуена де Куртене та О. О. Реформатського, не відіграє ніякої ролі у теоріях Ж. Вандрієса, М. Я. Калиновича та Л. А. Булаховського, для якої визначальним був характер значення морфеми (воно не повинно бути лексичним), що не мало визначального значення у теорії І. О. Бодуена де Куртене, О. О. Реформатського та їх послідовників.

Якщо вандрієсівська концепція передбачає, що морфема виступає як звук або комплекс звуків, то копенгагенські структуралісти (гloseматики) виокремлюють морфему як

«елемент змісту» від її зовнішнього втілення, яке Л. Єльмслев називає «формантом» [Єльмслев 2006, с. 75; цит. за: Маслов 2004, с. 676], один формант може містити в собі декілька морфем, напр. в іменниках латинської мови, у яких закінчення містить дві морфеми – відмінкову і числову (латинський формант *-ibus* складається з 4 фонем, а відповідна одиниця в плані змісту з двох морфем – морфеми дативу-аблативу та морфеми множини). Таким чином, характерне для флективних мов явище «одночасної багатозначності закінчень» відображається в гloseматичній теорії як єдиний формант, що розщеплюється на декілька лінійно невиділимих морфем, які суміщені в одному звуковому відрізку, інколи – в одному звукові.

Прикладом компромісного варіанту між концепціями І. О. Бодуена де Куртене і Ж. Вандрієса є запропонована Р. О. Будаговим теорія, у якій лінгвіст називає морфемами ті одиниці, які визнають і І. О. Бодуен де Куртене, і Ж. Вандрієс, тобто афікси, звужуючи термін «морфема» до синонімічного терміна «афікс».

Г. Глісон до морфем поряд з коренями включає також афікси, одноморфемні слова, «нульові морфеми», «внутрішню флексію», редуплікацію та словесний наголос. Заради включення до цього переліку «внутрішньої флексії» лінгвіст відмовляється від принципу лінійного виділення як обов'язкового для морфеми [Глісон 1959, с. 138].

Спробу розширення поняття морфеми знаходимо у іншого представника описативної лінгвістики Ч. Хокетта, який запропонував поділити всі морфеми залежно від «їхнього статусу по відношенню до слова» на дві групи – сегментні та надсегментні (супрасегментні). Морфема, яка є частиною або цілим словом, є сегментною; морфема, яка не є частиною слова, є надсегментною. До надсегментних морфем мовознавець відносить морфему інтонації та морфему другорядного наголосу [Hockett 1958, p. 168]. Отже, в теорії Ч. Хокетта «сегментні морфеми» – це морфеми в бодуєнівському розумінні з притаманним їм лінійним виділенням як певним «відрізкам звучання», а в термінології описативістів, – як певним «послідовностям фонем», а «надсегментні морфеми» – це «морфеми» Ж. Вандрієса, яким не властиве лінійне виділення.

Компромісний варіант між концепціями морфеми І. О. Бодуена де Куртене та його послідовників, з одного боку, та Ж. Вандрієса і тих, хто дотримується його поглядів, запропонував Ю. С. Маслов [Маслов 2004, 679-680]. Мовознавець вважає, що доцільно залишити термін Бодуєна для розуміння морфеми, запропонованої Бодуєном, а морфему Ж. Вандрієса назвати терміном В. Скалички «формема» [Скаличка 1967, с. 150, 153, 156, 194].

Узагальнюючи, підсумовуючи та порівнюючи різні підходи до визначення терміна «морфема», стосовно якого полеміка впродовж ХХ століття та й до сьогодення не вщухає, ми вважаємо, що найбільш послідовною, логічно вибудованою та теоретично обґрунтованою є концепція О. С. Кубрякової, яка у своїй монографії «Основи морфологічного аналізу (на матеріалі германських мов)» дає таке визначення морфеми: «1) Морфема – елементарна, найпростіша, але не єдина одиниця опису на морфологічному рівні; вона є мінімальною і граничною одиницею морфологічного аналізу (таке визначення не дозволяє розрізняти словотвірні та словозмінні форми); 2) морфема – знакова одиниця, яка має відношення до передачі різних типів лінгвістичного значення (морфема передає не лише лексичне значення, а й інші типи значень – залишкове, як у О. І. Смирницького [Смирницький, 1956, с.59], диференціальне, як у В. Коутса [Coates 1962, p. 1046-1051], структурне, як у представників Празького лінгвістичного гуртка [Вахек 1964, с. 121; Тезиси ПЛК 1965, с. 129]); 3) морфема – одиниця двостороння, і тому для її характеристики виявляється однаково важливим врахування форми та значення (конгруентність форми та змісту)» [Кубрякова 2007 с. 11-12].

Лінгвістична література, присвячена проблемі визначення слова, на сьогоднішній день неосянна. Однією з причини «відсутності загального задовільного визначення слова для всіх мов», на думку І. П. Іванової, є розрізнення мов у типологічному відношенні [Иванова 1963, с. 163]. Як зазначає Д. М. Шмельов, «сама можливість появи прийняттого визначення слова є

доволі сумнівною» через те, що вже існує безмежна кількість різних визначень, які істотно відрізняються одне від одного; у слові перехрещуються фонологічні, морфологічні, лексикологічні, синтаксичні, семіотичні й інші властивості, що виправдовує його визначення з різних сторін; слово є тією мовною одиницею, яка найкраще сприймається і виділяється мовцями [Шмелев 1973, с. 38]. А. А. Уфимцева у своїй праці «Типи словесних знаків», розглядаючи слово як одиницю системи мови (у протиставленні одиницям мовлення), якій притаманна індивідуальна (у протиставленні узагальнено-категоріальна) семіологічна (знакова) значущість, дає таке визначення слова: «Слово – це одиниця найменування, що характеризується суцільнооформленістю (фонетичною та граматичною) та ідіоматичністю» [Уфимцева 1974, с. 38]. А. Х. Зайлер взагалі дотримується думки, що всі проблеми, пов'язані зі словом, беруть свій початок у тому, що слово розглядається як мовна одиниця. Мовознавець вважає, що «слово не може бути одиницею в тому сенсі, в якому одиницею є морфема; слово – не одиниця, а конститuent речення, конститuent, який вступає у відношення в межах рівня речення, а цей рівень є рівнем відношень, а не одиниць» [Seiler 1964, p. 767].

Спроби відмовитися від поняття слова як мовної одиниці у сучасній лінгвістичній науці підтримки не мають [Арутюнова, Климов, Кубрякова, 1964, с. 197-198; Лайонз, 1978, с. 207-211; Greenberg, 1957, p. 27]. Ж. Вандрієс вважав, що «є мови, в яких слово легко визначається як одиниця незалежна та неподільна; є мови, у яких воно зливається з фразою і де його можна визначити лише за умови включення до нього найрізноманітніших елементів» [Вандриес 1937, с. 89, 90], і далі запропонував користуватися визначенням слова А. Мейє, яке на думку Ж. Марузо підходить для всіх мов: «Слово є результат зв'язку певного значення з певним комплексом звуків, здатних до певного граматичного вживання» [Марузо 1960, с. 274]. Ш. Баллі заперечує поняття слова, а замість нього, з одного боку, пропонує поняття семема для позначення лексичного поняття (порівн., напр., *lup-*), а з іншого боку, - поняття синтаксичної молекули, для позначення граматичного знаку, до складу якого входять і семема, і граматичн знак (порівн., напр., лат. *lup-us* “вовк”) [Bally 1944, p. 288]. У зв'язку з розвитком структурної морфології та виділенням такої структурної одиниці опису мов, як морфема, сама морфологія визначалася як вчення про морфему та моделі морфемної будови слова. «За такого підходу» – пише О. С. Кубрякова, – «слово виявилось не більше ніж особливою послідовністю морфем, і що увага дослідників була прикута до синтагматичних характеристик слова» [Кубрякова 2007, с. 17-18]. Л. В. Щерба у статті «Чергові проблеми мовознавства», критикуючи традиційний поділ мов на флективні, аглютинативні, кореневі ізолювані та інкорпоративні, стосовно визначення слова писав, що «в різних мовах це буде по різному; поняття “слова” взагалі не існує» [Щерба 2004, с. 43]. Ця стаття було опублікована у 1945 р. в період так званого «маризму» в мовознавстві. На скептичне ставлення академіка Л. В. Щерби та й інших мовознавців того часу, які заперечували поняття «слово», О. І. Смирницький у своїй статті «До питання про слово. Проблема “окремої» слова» написав, що: «Все розмаїття особливостей окремих мов може ніяк не перешкоджати визначенню “слова взагалі», оскільки в цьому розмаїтті виокремлюються і спільні риси, що виступають найсуттєвішими ознаками слова, при всіх можливих відхиленнях від типових випадків» [Смирницький 1952, с. 184].

У сучасній лінгвістиці сформувалися п'ять підходів (критеріїв) до визначення поняття «слово». Перший, семантичний підхід передбачає визначення слова відповідно до його значення, що ускладнює визначення морфем. У своїй праці «Мова» Е. Сепір дав таке визначення слова: «слово є одним із найдрібніших цілком самодостатніх шматочків «смишлів», на які розкладається речення. Воно не може бути без руйнування смислу розкладено на дрібніші частини» [Сэпир 2002, с. 51]. Е. Бенвенист, даючи таке визначення слова, як «мінімальна значуща вільна одиниця, яка може утворювати речення і яка сама (одиниця) може бути утворена з фонем» [Бенвенист 2002, с. 133], і, описуючи характер відношень між словом і реченням, встановлює різницю між «самостійними (автономними)»

словами, що функціонують як компоненти речення і які складають переважну більшість слів, і словами «допоміжними (несамостійними, синномними / синсемантичними)» [Бенвенист 2002, с. 134], які можуть виступати в реченні лише в поєднанні з іншими словами, тим самим відмовляє різним словам в однаковому статусі. Б. Трнка, визначаючи слово «як мінімальну одиницю значення, що реалізується певною послідовністю фонем, і здатну до переміщення в межах речення», закладає формальний та семантичний критерії у визначенні слова [цит. за: Вахек 1964, с. 201].

Другим підходом для визначення слова є застосування критерію роздільності (окремоті), замінюваності та заміщуваності. Мова йде про критерій роздільності (окремоті) слова від інших слів за допомогою інших слів і замінюваність одного слова іншими словами. Що ж до заміщуваності (заміщення позиції у реченні), то необхідно враховувати те, що така заміщуваність без зміни чи спотворення значення слова мовами, у яких деякі морфологічні функції слів виражаються порядком слів, а не закінченнями, не дозволяється мовною системою, напр., позиція іменників у називному та знахідному відмінках. І, навпаки, флективний характер мови і вільний порядок слів уможливають заміщуваність, що є характерною рисою в переважній більшості слов'янських мов [Krámský 1969, p. 22-28].

Третій підхід до визначення слова базується на критерії окремоті. Вперше його було застосовано Л. Блумфілдом, який визначав слова як «мінімальні вільні форми» як «найменші ізольовані вимовні одиниці» [Bloomfield 1926, p.156; Harris 1947, p. 54]. Подібне визначення слова як «фрагменту, який можна вимовити окремо зі значенням у нормальному мовленні» запропонували Б. Блох і Дж. Трейджер у своїй праці «Схема лінгвістичного аналізу» [Bloch, Trager 1942, p. 54]. На відносний, а не абсолютний характер як самостійності, так і міцності слова вказав О. І. Смирницький, який назвав самостійність слова «роздільністю або виділимістю», а міцність слова – «його тотожністю або цілісністю, або закінченістю» [Смирницький 1952, с. 188, 192, 195; Аничков 1963, с. 150-151].

Наступний, четвертий підхід до визначення слова, пов'язаний з критерієм фонетико-/акустико-фонологічної ідентичності слова. Це одна з найбільш обговорюваних і складних проблем лінгвістики. Її дискусійність і складність пояснюється неоднаковим тлумаченням поняття фонем у різних лінгвістичних школах. З того часу, коли в лінгвістичний обіг увійшла фонема як ідеальна інваріантна мовна одиниця, увага мовознавців, навіть представників структуралістичних шкіл, до індивідуальних звуків значно зменшилися. Важливість вирішення цієї проблеми набула неабиякого значення в рамках теорії інформації, одним із завдань якої є кількість інформації, що міститься у мовленнєвому сигналі, який по каналу зв'язку передається від мовця до слухача, кодування та декодування дискретних джерел інформації, кодування та декодування мовленнєвого сигналу, який передається по каналу з шумом і т. д. Будь-яке дослідження лінгвістичної комунікації не може обійтися без фонетико-/акустико-фонологічної ідентифікації слова, яка залежить від системи фонем і системи фонематичних опозицій, притаманній тій чи іншій мові.

Надзвичайно важливим є також питання про ступінь функціонального навантаження фонем для забезпечення максимальної, на 100%, диференціації слів, оскільки будь-яка зміна звукової форми слова неминуче спричинить зміну значення. Іншими словами, як реалізується конструктивний потенціал фонематичної системи мови для формування звукових оболонок слів. Якщо така реалізація становить 10-15% від кількості теоретично можливих моделей, то у цій мові є великий запас міцності, і мовленнєвий сигнал буде надлишковим [Krámský 1969, p. 34-37].

П'ятим підходом до визначення слова є проблема когезії слова. Під когезією слова мовознавці розуміють такий зв'язок елементів слова, який унеможливає появу будь-якого іншого елемента в структурі слова. Це приклад найвищого типу когезії. Мови розрізняються одна від одної також і ступенем когезії слова. Залежно від можливості чи неможливості вставки іншого елемента між елементами вже наявного слова лінгвісти розрізняють ступені словесної когезії. Ступінь когезії елементів слова є одним з факторів, який впливає на не

лише на фонематичну, а й на морфологічну і синтаксичну структуру мови, і, як наслідок, є важливою типологічною характеристикою мови [Krámský 1969, p. 40; Matthews 1991, p. 210-211].

Узагальнюючи поняття слова як мовної одиниці та різні підходи до визначення поняття слово, ми дійшли висновку, що найбільш придатним, логічно несуперечливим і теоретично обґрунтованим для нашого дослідження моделей фонемної структури слів у готській мові є визначення слова Б. Трнкою, яке наводить О. С. Кубрякова [Кубрякова 2007, с. 13; Trnka 1967, p. 2050]: «Словом може бути названа така формальна послідовність, частини якої сполучуються для виконання спільних (комунікативних) функцій; усі послідовності такого роду можуть бути переміщені в тексті або відділені одна від одної без втрати їхньої ідентичності самим собі».

Розглядаючи слово як основну функціонально-структурну, у вищому ступені асиметричну одиницю мови, А. А. Уфимцева вважає, що у слові як у мовній одиниці перетинаються та сполучаються, але не збігаються одна з одною ні за принципом своєї організації, ні за глибиною членування на найдрібніші елементи, три структури: фонологічна, морфологічна та семантична. Більш об'ємний за своєю структурою «план змісту» не має однозначної відповідності простішому за формою та меншому за кількістю та дробністю одиниць «плану вираження». На «асиметричний дуалізм лінгвістичного знаку» вказував у свій час (у 1929 р.) С. І. Карцевський [Карцевський 2004, с. 239-245]. Неконгруентність обидвох планів (формального та змістового) стане більш очевидною, якщо розглядати мовні знаки, особливо слова, у мові як системі та у мовленні як системі. Слово (словесний знак) в системі мови (парадигматиці), де одному означальному може відповідати декілька означуваних, кардинально відрізняється від словесного знака (словоформи – уточнення наше – П. С.) у синтагматиці, де одному означуваному відповідає, як правило, одне означальне [Уфимцева 1974, с. 50-51, 53].

Оскільки метою нашого дослідження є вивчення моделей фонемної структури слів у готській мові, нам в першу чергу необхідно розглянути, як у лінгвістичній літературі трактується поняття словоформи. Уперше в лінгвістичний обіг поняття словоформи ввів та теоретично його обґрунтував О. І. Смирницький у 1952 році [Смирницький 1952], хоча в нашому огляді праць з цієї проблематики вперше термін «словоформа» у 1910 році без будь-яких пояснень вжито у Е. Сєпіра [цит. за: Сєпір 2002, с. 318; Сєпір 2002, с. 382, 384]. Змінюваність слова (відмінюваність іменних частин мови та дієвідміна), як відзначає О. І. Смирницький, «передбачає певну його оформленість: оскільки одне і те ж слово змінюється, остільки в ньому виділяється щось основне, власне словникове, лексичне, яке залишається тим самим при різноманітних змінах слова, і, з іншого боку – щось додаткове, перемінне, яке належить разом з тим не даному конкретному слову, а відомому класові або розрядові слів, абстраговане від конкретних слів – граматичне, зв'язане з використанням слова у різних творах мовлення. Таким чином, основне, лексичне значення слова виявляється доповненим, ускладненим тими чи іншими граматичними значеннями, що виражені матеріально в зовнішніх, звукових відмінностях між окремими різновидами – граматичними формами слова: це і надає слову певну оформленість» [Смирницький 1952, с. 190].

Виділення слова як мовної одиниці обумовлюється його оформленістю, що, в свою чергу, сприяє його відносній закінченості. На думку вченого, «Цільність (цілісність) слова, оскільки воно виділяється своєю оформленістю, виступає саме як цільність його оформлення, як його суцільнооформленість» [Смирницький 1954, с. 4]. Питання про поняття словоформи тісно пов'язане з питанням про тотожність слова, про різноманітні конкретні випадки вживання (відтворення) одного й того ж слова, яке представлене певними різновидами, кожному з яких притаманні властивості слова і так чи інакше кожний різновид характеризує слово та надає йому його індивідуальну конкретність, його специфічність. Такі різновиди слова в граматичному плані О. І. Смирницький пропонує називати терміном

«форми слова», запозичивши цей термін у В. В. Виноградова, на що сам академік зауважив, що багатозначність терміну «форма» викликала багато «наукових непорозумінь» [Виноградов 1944, с. 31, 34-35; Виноградов 1947, с. 31; Смирницький 1954, с. 10]. Для позначення одиниці, яка представляє слово і в граматичному, і в лексичному плані разом з омонімами, мовознавець пропонує термін «глоса». Як пише сам автор, «З метою запобігання змішування понять ...доцільним видається, залишивши термін «граматична форма слова», позначати ту чи іншу глосу, в якій ми виявляємо дану форму даного слова таким терміном, який вказував би на певне слово, і на певну його граматичну форму. Зручним терміном для цього є складне слово «словоформа» [Смирницький 1954].

У сучасному мовознавстві поняття «словоформи характеризують як такий морфемний комплекс, між складовими частинами якого існують особливо тісні зв'язки – на порядок тісніші, ніж між самими цими комплексами (між окремими словоформами)» [Плунгян 2000, с. 18]. На думку В. О. Плунгяна, ступінь виділення словоформ у мові залежить від протиставлення внутрішніх (міжморфемних) і зовнішніх (між словоформами) зв'язків. У флективних мовах, до яких належить і готська, внутрішньоморфемні зв'язки переважають над зовнішніми. У мовах кореневих ізольованих (аморфних) – навпаки, немає ніякого протиставлення між внутрішніми і зовнішніми зв'язками. Словоформи, як правило морфологічно неелементарні, хоча ще у 30-і роки ХХ ст. в рамках теорії дескриптивізму були сформовані такі ключові поняття концепції Л. Блумфільда, як «вільна форма», що розглядалася як «автономна одиниця» і «мінімальна вільна форма», яка приблизно відповідала словоформі [Блумфільд 2002, с. 167, 187-198]. Здатність утворювати висловлювання навіть мінімальної довжини В. А. Плунгян услід за І. О. Мельчуком називає автономністю мовної одиниці.

Важливим критерієм виділення словоформи є також її лінійно-синтагматична свобода, тобто «відділеність» [Кузнецов 1964; Мельчук 1997, с. 16; Плунгян 2000, с. 19]. Лінгвісти неодноразово вказували на синтагматичні особливості словотворчих афіксів (суфіксів) займати у словоформі позицію ближче до кореневої морфеми, ніж її займають словозмінні афікси (флективні морфеми) [Блумфільд, 2002, с. 240; Гринберг, 1970, с. 114-162]. На ідіоматичність як характеристику словоформ вказує В. О. Плунгян, але зауважує, що не завжди значення цілої словоформи відповідає сумі значень окремих морфем. Лінгвіст вводить поняття «адитивних» (словозмінних) та «ідіоматичних» (часто словотворчих) комплексів, де значення останніх не виводиться безпосередньо зі значень їхніх компонентів, і визначає словоформу як мінімальний достатньо автономний комплекс, що складається з достатньо жорстко зв'язаних між собою морфем [Плунгян, 2000, с. 28].

У своїй праці «Курс загальної морфології» [Мельчук 1997, с. 195-196] І. О. Мельчук наводить такі властивості словоформ у рамках протиставлень їх, з одного боку, частинам словоформ (морфам або ланцюжкам морфів), з іншого боку, – групам словоформ (словосполученням). Розглянемо деякі з цих характеристик, які дотичні до нашого дослідження: 1) виділимість – як правило, словоформа може бути відділена від залишкової частини деякого автономного мовного знаку (словосполучення, фрази, речення) при збереженні всіх семантичних відношень з іншими словоформами, а частина словоформи – не може; 2) дистрибутивна варіативність: словоформа сполучається набагато вільніше з більшою кількістю мовних знаків (таких же словоформ у словосполученні, реченні), а частина словоформи має значно обмеженіші синтагматичні можливості з класом значущих мовних одиниць (морфемами), ніж словоформа; 3) перемістимість – свобода переміщення словоформи в рамках словосполучення або речення по відношенню до іншої словоформи за умови збереження семантичних відношень між ними свідчить про те, що така мовна одиниця є словоформою; як правило, для частини словоформи переміна позиції недопустима.

На відміну від групи словоформ (словосполучення), типовій словоформі притаманна певна внутрішня єдність, внутрішня зв'язність, «ідіоматизованість, фразеологізованість». Ця внутрішня зв'язність виявляється у властивостях означуваного, означального і синтактики

мовних знаків, які входять до структури цих словоформ. І. О. Мельчук виділяє чотири типи такої зв'язності: 1) у рамках означуваного – семантична зв'язність, порівн., напр. гот. *miþ-standandans*; «тих, які стоять разом» [Streitberg 2000, S. 131], гот. *miþ-ana-kumbjandam* «тим, хто разом лежить за столом» [Гухман 1958, с. 270; Streitberg 2000, S. 139] – такі дієслова ми вважаємо словоформами, а не фразеологізованими словосполученнями, порівн., напр. нім. дієслово з від'єднувальним префіксом *mitgehen* «йти разом»; 2) в рамках означального – звукова (фонемна) зв'язність словоформ: означальне словоформи може маркуватися фонемними пограничними сигналами, які вказують на початок або на кінець словоформи, напр, готська словоформа *us-gagg* /usgagŋ/ – форма наказового способу однини неправильного дієслова *us-gaggan* “виходити” [Гухман 1958, с. 277; Miller 2019, р. 398; Streitberg 2000, S. 179] закінчується на двофонемну консонантну групу /ŋg/, що є пограничним сигналом, що це не початок словоформи, оскільки таке синтагматичне поєднання фонем не може бути реалізовано на початку будь-якої іншої словоформи у готській мові, як і в інших давніх і сучасних германських мовах; 3) в рамках синтактики – синтаксична зв'язність словоформи: морфема, що входить до складу словоформи не може мати у складі цієї ж словоформи ніяких означень, порівн., напр, гот. *midjungards* «всесвіт, уся земля» [Miller 2019, р. 293]; 4) в рамках цілої словоформи – морфологічна зв'язність: словоформа може характеризуватися наявністю словозмінних афіксів (префіксів на початку словоформи, суфіксів – у кінці словоформи, циркумфіксів – «обіймають» словоформу з обидвох сторін), порівн, напр., гот. *laisjan* «вчити» – інфінітив слабкого дієслова І класу; гот. *ga-laisjan* «навчити», гот. *ga-laisidedub* «ви навчили» [Гухман 1958, с. 268, 263; Miller 2019, р. 196; Streitberg 2000, S. 417, 379].

Узагальнюючи та підсумовуючи все сказане вище, ми вважаємо, що для нашого дослідження моделей фонемної структури словоформ готської мови доцільно скористатися модифікованим нами визначенням словоформи О. І. Смірницького [Смирницкий 1954, с. 11]: «Словоформа – це певне слово у певній граматичній формі та у певній фонемній оболонці, в якій виражається (в цій словоформі як і в інших випадках) одне певне лексичне значення».

Застосовуючи запропоновані визначення морфеми, слова та словоформи, **перспективи** подальшого дослідження вбачаються нами у порівнянні фонемних структур значущих мовних одиниць не лише давніх і сучасних германських мов, але й у виявленні типологічних рис функціонування фонемних систем індоєвропейських близькоспоріднених і віддаленоспоріднених мов, у встановленні закономірностей, обмежень і заборон на дистрибуцію фонем, у типології фонемних систем мов, що належать до різних граматичних типів, у розкритті механізму фонематичних універсалій.

Література

- Аничков И. Е. Об определении слова. *Морфологическая структура слова в языках различных типов*. Москва : Изд-во АН СССР, 1963. С. 146–159.
- Арутюнова Н. Д., Климов Г. А., Кубрякова Е. С. Американский структурализм. Истоки и проблематика американского структурализма. Фонология. Грамматика. *Основные направления структурализма* / отв. ред. М. М. Гухман, В. Н. Ярцева. Москва : Изд-во Наука, 1964. С. 177–306.
- Бенвенист Э. Общая лингвистика. Изд. 2-е. Москва : Эдиториал УРСС, 2002. 447 с.
- Блумфильд Л. Морфология. *Блумфильд Л. Язык*. Москва : Эдиториал УРСС, 2002. С. 222–244.
- Блумфильд Л. Грамматические формы. *Блумфильд Л. Язык*. Москва : Эдиториал УРСС, 2002. С. 165–177.
- Блумфильд Л. Типы предложений. *Блумфильд Л. Язык*. Москва : Эдиториал УРСС, 2002. С. 178–194.
- Блумфильд Л. Синтаксис. *Блумфильд Л. Язык*. Москва : Эдиториал УРСС, 2002. С. 195–221.
- Богородицкий В. А. Общий курс русской грамматики. Из университетских чтений. Москва ; Ленинград : Г.С.Э.И, 1935. 354 с.
- Бодуэн де Куртене И. А. Введение в языковедение. Москва : Эдиториал УРСС, 2004. 222 с.
- Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства. Київ : “Радянська школа”, 1955. 248 с.
- Вандриес Ж. Язык. Москва : Гос. Соц.-Эконом. Изд-во, 1937. 410 с.
- Вахек Й. Лингвистический словарь Пражской школы. Москва . Изд-во “Прогресс”, 1964. 350с.
- Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. Москва : Учпедгиз, 1947. 601 с.
- Виноградов В. В. О формах слова. *Известия АН СССР. Серия ОЛЯ*. Москва : Изд-во АН СССР, 1944. Т. III. Вып. 1. С. 31–44.
- Глисон Г. Введение в дескриптивную лингвистику. Москва : Изд-во иностр. лит-ры, 1959. 487 с.

- Гринберг Дж. Некоторые грамматические универсалии, преимущественно касающиеся порядка значимых элементов. *Новое в лингвистике*. Москва : Прогресс, 1970. Вып. 5 : Языковые универсалии. С. 114–162.
- Гухман М. М. Готский язык. Москва : Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1958. 288 с.
- Ельмслев Л. Прологомены к теории языка. Москва : Эдиториал УРСС, 2006. 244 с.
- Иванова И. П. К вопросу о возможности единого определения слова. *Морфологическая структура слова в языках различных типов* / ред. Жирмунский В. М., Суник О. П. Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1963. С. 163–165.
- Калинович М. Я. Вступ до мовознавства : курс лекцій, читаних у Київському державному університеті в 1938/39 навчальному році. Вип. I. Київ : КДУ імені Т. Г. Шевченка, 1940. 110 с.
- Карцевский С. И. Об асимметрическом дуализме лингвистического знака. *Карцевский С. И. Из лингвистического наследия*. Москва : Языки славянской культуры, 2004. Т. II. С. 239–245.
- Кузнецов П. С. Опыт формального определения слова. *Вопросы языкознания*. 1964. № 5. С. 75–77.
- Кубрякова Е. С. Основы морфологического анализа : на материале германских языков. Москва : Эдиториал УРСС, 2007. 321 с.
- Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику. Москва : “Прогресс”, 1978. 543 с.
- Мартине А. Основы общей лингвистики. Москва : Эдиториал УРСС, 2004. 222 с.
- Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов / пер. с фр. Н. Д. Андреева; под ред. А. А. Реформатского. Москва : Изд-во Иностранной литературы. 1960. 436с.
- Маслов Ю. С. О некоторых расхождении в понимании термина “морфема. *Маслов Ю. С. Избранные труды : Аспектология. Общее языкознание*. Москва : Языки славянской культуры, 2004. С. 666–680.
- Мельчук И. А. Курс общей морфологии. Т. 1. Москва : Прогресс, ЯПК ; Вена : WSA, 1997. 401 с.
- Плунгян В. А. Общая морфология : введение в проблематику. Москва : Эдиториал УРСС, 2000. 383 с.
- Реформатский А. А. Введение в языковедение. Москва : Аспент Пресс, 1996. 536 с.
- Реформатский А. А. Агглютинация и фузия как две тенденции грамматического строения слова. *Лингвистика и поэтика*. Москва : Наука, 1987. С. 52–76.
- Скаличка В. Асимметричный дуализм языковых единиц. *Пражский лингвистический кружок* : сб. ст. / сост-ред. Н. А. Кондрашов. Москва : Изд-во “Прогресс”, 1967. С. 119–127.
- Скаличка В. О грамматике венгерского языка. *Пражский лингвистический кружок* : сб. ст. / сост-ред. Н. А. Кондрашов. Москва : Изд-во “Прогресс”, 1967. С. 128–195.
- Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. Москва : Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1956. 260 с.
- Смирницкий А. И. К вопросу о слове (Проблема “тождества слова”). *Труды Института языкознания АН СССР*. Москва : Изд-во АН СССР, 1954. Т. IV. С. 3–49.
- Смирницкий А. И. К вопросу о слове (Проблема “отдельности слова”). *Вопросы теории и истории языка в свете трудов И. В. Сталина по языкознанию*. Москва : Изд-во АН СССР, 1952. С. 182–203.
- Сэпир Э. Элементы речи. *Сэпир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Москва : Прогресс, 2002. С. 43–56.
- Сэпир Э. Психологическая реальность фонем. *Сэпир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Москва : Прогресс, 2002. С. 298–312.
- Сэпир Э. Концепция фонетического закона и ее проверка на материале языков североамериканских индейцев Леонардом Блумфилдом. *Сэпир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Москва : Прогресс, 2002. С. 313–322.
- Сэпир Э. Проблема именной инкорпорации в языках американских индейцев. *Сэпир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Москва : Прогресс, 2002. С. 355–385.
- Сэпир Э. Язык. Москва ; Ленинград : Государственное социально-экономическое изд-во, 1934. 243 с.
- Тезисы Пражского лингвистического кружка. *Звягинцев В. А. История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях*. Ч. II. Москва : Изд-во “Просвещение”, 1965. С. 123–140.
- Уфимцева А. А. Типы словесных знаков. Москва : Наука, 1974. 206 с.
- Шанский Н. Очерки по русскому словообразованию и лексикологии. Москва : Учпедгиз, 1959. 248с.
- Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики : на материале русского языка. Москва : Наука, 1973. 280 с.
- Щерба Л. В. Очердные проблемы языковедения. *Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность* / под ред. Л. Р. Зиндера и М. И. Матусевич. Изд. 2-е стереотипное. Москва : Эдиториал УРСС, 2004. С. 39–59.
- Bally Ch. Linguistique générale et linguistique française. Vol. 1. 2e ed. Berne : A. Francke, s. a., 1944. 440 p.
- Bazell C. E. Meaning and the Morpheme. *Word*. 1962. Vol. 18. Issue 1–3. P. 132–142.
- Bloch B., Trager G. L. Outline of Linguistic Analysis. Baltimore : Linguistic Society of America at the Waverly Press, 1942. 82 p.
- Bloomfield L. A Set of Postulates for the Science of Language. *Language*. 1926. Vol. 2. No. 2. P. 153–3164.
- Coates W. A. Meaning in morphemes and compound lexical units. *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists*, Cambridge, Massachusetts, August 27-31, 1962 / Ed. H. G. Lunt. The Hague : Mouton, 1964. P. 1046-1051.
- Greenberg J. H. Essays in Linguistics. Chicago : University of Chicago Press, 1957. 115 p.
- Harris Z. S. Structural Restatements. *Language*. 1947. Vol. 13. № 1. P. 47–58.
- Harris Z. S. Morpheme Alternants in Linguistic Analysis. *Language*. 1942. Vol. 18. No. 3. P. 169-180.
- Hockett Ch. F. Linguistic Elements and their Relations. *Language*. 1961. Vol. 37. № 1. P. 29–53.
- Hockett Ch. F. A Course in Modern Linguistics. New York : MacMillan Company, 1958. 621 p.
- Hockett Ch. F. Problems of Morphemic Analysis. *Language*. 1947. Vol. 23. No. 4. P. 321–343.
- Householder F. W. On Linguistic Primes. *Word*. 1959. Vol. 15. Issue 2. P. 231–239.
- Koutsoudas A. The Morpheme Reconsidered. *International Journal of American Linguistics*. 1963. Vol. 29, No. 2. P. 160–170.
- Krámský J. The Word as a Linguistic Unit. The Hague : Mouton, 1969. 83 p.
- Martinet A. Eléments De Linguistique Générale. Paris : Armand Colin, 1980. 224 p.
- Matthews P. H. Morphology. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 1991. 251 p.
- Miller D. G. The Oxford Gothic Grammar. Oxford : Oxford University Press, 2019. 692 p.
- Saporta S. Morph, Morpheme, Archimorpheme. *Word*. 1956. Vol. 12. Issue 1. P. 9–14.

Seiler H. On Defining the Word. *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists*, Cambridge, Mass., August 27-31, 1962 / Ed. Horace G. Lunt. The Hague : Mouton, 1964. P. 767.

Trnka B. Words, semantemes and sememes. *To honor Roman Jakobson*. Vol. III. The Hague ; Paris : Mouton, 1967. P. 2050-2054.

Джерела ілюстративного матеріалу

Streitberg W. Die Gotische Bibel. Band 1. Der gotische Text und seine griechische Vorlage. 7. Auflage. Heidelberg : Carl Winter, Universitätsverlag, 2000. 515 S.

(Матеріал надійшов до редакції 29.08.19. Прийнято до друку 2.10.19)

УДК: 811.11-112

DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135/2019-78-09>

ПОЛЬБЕРГ Л. В.

(Чорноморський національний університет ім. Петра Могили)

УТОЧНЮЮЧА НОРМА СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена вивченню межової норми граматичної системи. Ми розглядаємо верхню й нижню межі мовної норми. Верхня межа є кількісна, а нижня – структурна. Аналіз проводиться з урахуванням морфологічних і синтаксичних особливостей середньовірхньонімецької мови. Норма мови складається з двох списків: з обов'язкового та допустимого. У такому динамічному аспекті вона є соціально-історичним результатом мовно-комунікативної діяльності, який закріплений у традиційній реалізації системи для створення нових мовних фактів. З цієї точки зору систему норми розуміють як організований процес, який реалізується завдяки можливостям мовної системи. Така організація має декілька масштабів, які відповідають категоріям варіативності та доповнюють їх на основі родових або вікових відмінностей.

У представленій статті розглядається зв'язок між нормами, їх перетинання та обопільні впливи. У такому динамічному аспекті вона є соціально-історичним результатом мовно-комунікативної діяльності, який закріплений у традиційній реалізації системи для створення нових мовних фактів. Мовні висловлювання досліджуються, в першу чергу, з їх формального боку, з позиції кодифікованої норми літературної мови. При цьому констатується склад цієї норми та її зміни. Урахування функціональних типів комунікації і типів комунікативних ситуацій описуються стилістичними нормами, що призводить, у свою чергу, до обмеження функціональних стилів як нормативних пунктів для оцінювання мовних висловлювань певних областей комунікації.

Ключові слова: верхня межа норми, нижня межа норми, синтаксис, морфологія, композиційний тип.

Pollberg L. V. Clarification norms of Middle High German language. The article studies the witness norms of the grammatical system. We examine the upper and lower limits of language norm. An upper limit is quantitative, and lower – structural. The analysis is conducted in this paper accounting the morphological and syntactic peculiarities of Middle High German language. The language standard consists of two lists: mandatory and valid. In such a dynamic aspect, it is a socio-historical result of linguistic and communicative activity, which is enshrined in the traditional implementation of the system for the creation of new linguistic facts. From this point of view, the system of norms is understood by the author as an organized process that is implemented through the capabilities of the language system. Such an organization has several scales that match the categories of variability and complement them based on gender or age differences. In such a dynamic aspect, it is a socio-historical result of linguistic and communicative activity, which is enshrined in the traditional implementation of the system for the creation of new linguistic facts.

This article discusses the relationship between norms, their intersection and mutual effects based on the material of the norms of Middle High German language. Linguistic expressions are examined in the research, first of all, from their formal side, from the standpoint of the codified norm of literary language. At the same time the composition of this norm and its changes are stated. The period under consideration is characterized by the gradual establishing of norms. Considerations of functional types of communication and types of communicative situations are described in the paper by stylistic norms which in its turn leads to the limitation of functional styles as normative points for evaluating the linguistic expressions of certain areas of communication. The expanding of the vocabulary is caused by the formation of composites and morphological variations of words.

Key words: upper limit of norm, lower limit of norm, syntax, morphology, composition type.

В мовознавстві існують норми, які обмежуються виключно граматичною системою та визначаються як межові норми. На думку К. Bühler, O. Funke, H. Glinz, W. Havers – це поняття обмежене за об'ємом і побудовою, стосовно яких розрізняють верхню і нижню межу [Bühler 1998; Funke 1924; Glinz 2001; Havers 1989]. Обидві межі утворюються по-різному. Верхня межа є кількісною, а нижня – структурною. Верхня межа, згідно досліджень Е. Otto та Ф. Mayer вважається невизначеною і нечіткою, яка, зазвичай, не кодифікується. Нижня, навпаки, є чітко окресленою і може бути точно кодифікованою. Водночас обидві межі